
IN MEMORIAM

В ПАМЕТ НА ПРОФ. Д-Р МАРИЯ АНТОНОВА СПАСОВА

IN MEMORY OF PROFESSOR MARIA ANTONOVA SPASOVA, PHD

На 31.03.2025 г., бидейки на 77 години, от този свят си отиде проф. д-р Мария Спасова – виден учен старобългарист и дългогодишен преподавател във Великотърновския университет, автор и съавтор на 17 книги, на над 130 статии и студии, на десетки преводи от старобългарски на съвременен български език, на рецензии и обзори за важни научни събития и славистични трудове, на христоматии по история на българския език, на учебници и помагала по съвременен български език за чуждестранни слависти и българисти. Проф. Спасова е сред водещите слависти в областта на лингвистичната текстология, а методите, които тя въвежда в науката, намират приложение и в трудовете на редица учени и у нас, и в чужбина. На нейния житейски и творчески път вече са посветени множество публикации (вж. напр. Попова 2003, Ржанникова, Тимошина 2015, Албул 2017, Димитров 2017, Левшина 2018, Димитров 2022, Кенанов 2024).

Мария Антонова Спасова е родена на 17.11.1947 г. в с. Драгомирово, Великотърновска област. През 1966 г. завършва средно образование в гр. Свищов, а през 1972 г. се дипломира като магистър по българска филология с втора специалност „История“ във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, където през 1973 г. е избрана за асистент, през 1979 г. – за старши асистент, а през 1988 г. – за главен асистент по старобългарски език. В периода 1976 г. – 1977 г. и през 1989 г. е лектор по български език, литература и култура в Лвовския държавен университет „Иван Франко“ в Украйна. През 1983 г. специализира славистика в Института по славянознание и балканистика към Руската академия на науките в Москва при проф. Р. М. Цейтлин. Дисертация на тема „Славянският превод на 16-те слова на Григорий Богослов. Текстологични и лексикални проблеми“ защитава през 1994 г. През 1998 г. е избрана за доцент във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. От 2000 г. до 2004 г. е лектор по български език, литература и култура към Катедрата по славянска филология в Московския държавен университет „М.В. Ломоносов“. В периода 1999–2002 г. е ръководител на Катедрата за класически и източни езици, а от 2004 г. до 2009 г. – на Катедрата по обща лингвистика и старобългаристика при Филологическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. През 2011 г. е избрана за професор по старобългарски език във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

Голяма част от проучванията на проф. Спасова са посветени на словата на Григорий Богослов и на съчиненията на Григорий Цамблак. В монографията „Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак“, издадена през 1999 г., тя проучва около 600 композита, екскерпирани от 24 Цамблакови творби, като в приложението към книгата са изработени и списъци на сложните думи в хомилиите на Григорий Богослов, което дава възможност за съпоставка на еднакви по жанр текстове. Наблюденията на автора са, че по отношение на композитумите среднобългарският превод на словата на Гр. Богослов показва голяма близост със съчиненията на Гр. Цамблак. През 2014 г. проф. М. Спасова издава с пространен научен коментар един от най-интересните средновековни

български ръкописи – „16 слова на св. Григорий Богослов (фототипно издание на ръкопис НБКМ 674)“. Книгата хвърля нова светлина върху работата на южнославянските книжовници през XIV век по сверяване, коригиране и редактиране на старите славянски преводи и върху рецепцията на старобългарските преводи в сръбската ръкописна практика.

В излязлата през 2007 г. книга „Сказание за железния кръст“ и епохата на цар Симеон“ (в съавторство с проф. Анчо Калоянов и проф. Тодор Моллов) М. Спасова е автор на главата за лингвистичните особености на текста и на превода му на съвременен български език.

Пред периода 2008–2104 г. проф. М. Спасова и проф. Георги Петков осъществяват мащабното като замисъл и респектиращо с обема си от 4890 страници 12-томно издание на търновската редакция на Стишния пролог. Това е значим труд във филологическата наука, веднага влязъл в научно обращение и вече многократно цитиран, който и занапред ще е основа за текстологични проучвания на средновековните български текстове.

През 2019 г. излиза от печат монографията на проф. Спасова „Книгата Григорий Цамблак“. Трудът се състои от пространна уводна студия, дипломатично наборно издание на славянския текст и превод на съвременен български език, снабден с подробни бележки, на Речта на Григорий Цамблак пред събора в Констанц и на 18-те слова на книжовника от посочения корпус с текстове. В уводната студия са решени редица спорни въпроси в славистиката, свързани с личността и делото на авторитетния български средновековен книжовник, оригиналният старобългарски текст е възпроизведен изключително прецизно, а преводите на словата са образец на преводаческото изкуство. Благодарение на десетилетния труд на проф. Спасова славистичният свят вече има възможност да се запознае с представените текстове на Григорий Цамблак, съперничаещи си по език и стил дори с произведенията на Евтимий Търновски.

През 2020 г. проф. Спасова в съавторство с Иван Христов издава книгата „Патриарх Филотей (Кокин). Слово в Неделята на всички светии. Editio princeps“. Трудът се състои от пространна уводна студия, издание на старобългарския текст с паралелен гръцки текст, старобългарско-гръцки и гръцко-старобългарски индекси. Текстът на словото е изключително ценно свидетелство за състоянието на българския език през XIV в., за културно-историческите процеси в християнския свят и за развитието на теологическите идеи през епохата. Изказано е предположението, че преводачът на словото е или лично Патриарх Евтимий, или друг търновски книжовник.

Голям е интересът на изявената старобългаристка към Учительното евангелие на Константин Преславски и среднобългарското Учительно евангелие от 1343 г., смятано преди това за руски книжовен паметник. В множество свои статии и студии Мария Спасова очертава корпуса от текстове, съставляващи старобългарския хомилиар, както и етапите на неговото формиране, и достига до извода, че всъщност съществуват два хомилиара – ранен (предпреславски), включващ кратки календарни проповеди, и преславски – *Учительното евангелие*, преведено от Константин Преславски.

Специално внимание заслужават и публикациите, в които въз основа на комплексен историко-филологически анализ на най-разнообразни по характер текстове, съдържащи сведения за българската история, се преосмислят и ревизират становища, приемани почти безкритично и често смятани за безспорна истина. Приносните моменти и новите тези в тези изследвания са изключително много, ето само някои от тях: проф. Спасова посочва културно-исторически, богословски и лингвистични основания дейността на стареца Йоан на Атон да се отнесе към XIII, а не към XIV век, както традиционно се приема, и въвежда термина *предевтимиевски* (*теодосиевски*) и *евтимиевски* етап от развитието на преводаческата и преписваческата дейност на българските книжовници; парорийските ръкописи следва да се свържат с Кефаларево, манастирът там не е идентичен с Килифаревския, а се е намирал вероятно в околностите на Месемврия в посока Странджа (теза, която днес се подкрепя от все повече изследвачи); Клокотнишката битка се е състояла през 1229 г., а не през 1230 г.; първите старобългарски преводи светите братя Кирил и Методий осъществяват още във Византия, а при пътуването си до Константинопол през 882 г. (с кораб, за да вземе пазещите се там ръкописи) Методий оставя във византийската столица дякон и свещеник, които да продължат преводаческото дело; смяната на глаголицата с кирилица е извършено с държавнически указ лично на цар Симеон в края на неговото царуване и втората ста-

робългарска азбука не е индивидуално дело на Климент Охридски; в Бориловия синодик се пазят имената на 20 от общо 110 избити от Баязид търновски първенци след превземането на старата българска столица; много е вероятно среднобългарският превод на осем от словата на Григорий Богослов да е дело на книжовника Дионисий Дивни от кефаларевския скрипторий.

През годините проф. Спасова изследва и редица други средновековни български текстове: Свищовския сборник от XVI в., „За буквите“ на Черноризец Храбър, Народното житие на Иван Рилски, Похвално слово за Кирил и Методий, „История на юдейската война“ от Йосиф Флавий, Оксфордското евангелие, Посланието на Дионисий Александрийски, Словата на Атанасий Александрийски, Словата на Йоан Златоуст и мн.др. Друг кръг публикации на проф. М. Спасова са ценен принос към изясняването на дискуссионни въпроси, свързани с историческата граматика, с историческата лексикология, с историята на българския книжовен език.

С описа си „Български преписи в Лвовските ръкописни фондове“ (1983 г.) М. Спасова въвежда в научно обращение още 29 ръкописа, съдържащи съчинения на Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, Киприан, Климент Охридски, Презвитер Козма, Черноризец Храбър.

Освен вече споменатите преводи в издадените монографии на проф. Спасова дължим и вещите преводи на съвременен български език на още редица произведения от старата българска книжнина: *Пространно житие на Ромил Видински* от Григорий Доброписец, *Пространно житие на Иларион Мъгленски* от Патриарх Евтимий, *Мъчение на Юлиания*, *Пространно житие на Яков Черноризец*, *Пространно житие на Теодосий Търновски* от патриарх Калист (в съавторство с Кл. Иванова), из *Християнска топография* на Козма Индикоплевс, *Слово за светите имена в Ерусалим*, *Описание на светите места в Палестина* от Арсений Солунски, *Слово за пресветлото Рождество на Иисуса Христа* и *Слово на Пасха* от св. Григорий Богослов и др.

Голяма част от нейните последни изследвания са посветени на текстове, съдържащи се в изключително ценен книжовен паметник – сръбския минейно-триоден панигирик *НИИМ24* от средата на XIV век, Национален исторически музей, София, препис от български антиграф, който пази част от архаичните особености на протопревода и който съдържа както морфологично-синтактични черти, присъщи за Кирило-Методиевите преводи, така и преславски лингвистични особености. Тя достига до извода, че сборникът най-вероятно е съставен от двама ученици на Методий, единият от които със сигурност е Константин Преславски, към края на IX – нач. на X век по поръчка на български цар за нуждите на покръстилните се наскоро българи.

Безценен е приносът на проф. Спасова за лингвистичната подготовка на поколения студенти и за научното израстване на млади учени. Под нейното вещо научно ръководство са защитени десетки дипломни работи и няколко дисертационни труда у нас и в чужбина.

За дългогодишната си професионална и обществена дейност през 2012 г. получава от кмета на гр. Велико Търново специална грамота за особени заслуги, а през 2021 г. Академичният съвет на Великотърновския университет взема решение проф. д-р Мария Антонова Спасова да бъде удостоена с Международната Евтимиевска награда. Отличието е връчено лично от вицепрезидента на Република България на тържествено заседание по случай Деня на народните будители. Наградата се присъжда „за високи научни постижения в областта на медиевистиката, за популяризиране на ролята и мястото на Търновската книжовна школа в духовния живот на православния славянски свят, за преподавателската ѝ работа, за активната дейност в Научноизследователския център „Търновска книжовна школа“, за издигане и утвърждаване на авторитета на Филологическия факултет и на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

Проф. Мария Спасова ще бъде запомнена завинаги от всички, които имаха безценния шанс да я познават, със своята мъдрост и всеотдайност, с доброто си сърце, с неизчерпаемата си енергия, с безграничната си вяра. **Поклон пред делата и пред светлата ѝ памет!**

† Николанже не забвдеи! †

БИБЛИОГРАФИЯ

- Албул 2017:** Албул, О. Ювілей професора д-ра Марії Спасової (Університет імени Св. Кирила і Мефодія, м. Велико Тирново, Болгарія). – В: Проблеми слов'язнознавства. 66. Львів, 2017, 259–260. // **Albul 2017:** Albul, O. Yuviley profesora d-ra Marii Spasovoї (Universitet imeni Sv. Kirila i Mefodiya, m. Veliko Tirnovno, Bolgariya). – V: Problemi slov'yanoznnavstva. 66. Lyviv, 2017, 259–260.
- Димитров 2017:** Димитров, К. Проф. д-р М. Спасова на 70 години. – *Palaeobulgarica*/Старобългаристика 41 (4), 2017, 75–85. // **Dimitrov 2017:** Dimitrov, K. Prof. d-r M. Spasova na 70 godini. – *Palaeobulgarica*/Starobalgaristika 41 (4), 2017, 75–85.
- Димитров 2022:** Димитров, К. Проф. д-р Мария Спасова на 75 години. – *Проглас*, 31 (2), 2022, 321–326. // **Dimitrov 2022:** Dimitrov, K. Prof. d-r Mariya Spasova na 75 godini. – *Proglas*, 31 (2), 2022, 321–326.
- Кенанов 2024:** Из галериите от рудниците на старобългарското слово: Опит за портрет на проф. д-р Мария Спасова. – < <https://uni-vt.academia.edu/DimitarKenanov> > [20.04.2025] // **Kenanov 2024:** Iz galeriite ot rudnitsite na starobalgarskoto slovo: Opit za portret na prof. d-r Mariya Spasova. – < <https://uni-vt.academia.edu/DimitarKenanov> > [20.04.2025]
- Левшина 2018:** Левшина, Ж. Л. К юбилею Марии Спасовой. – В: Коллекции рукописных книг в современном мире: хранение и изучение : сб. ст. по итогам междунар. науч. конф. Двенадцатые Загребинские чтения (5–6 окт. 2017 г.) / Рос. нац. б-ка ; сост. [и отв. ред.] Ж. Л. Левшина. – Санкт-Петербург, 2018, 407–422. // **Levshina 2018:** Levshina, Zh. L. K yubileyu Marii Spasovoy. – V: Kollektzii rukopisnayh knig v sovremennom mire: hranenie i izuchenie : sb. st. po itogam mezhdunar. nauch. konf. Dvenadtsataye Zagrebinskie chteniya (5–6 okt. 2017 g.) / Ros. nats. b-ka ; sost. [i otv. red.] Zh. L. Levshina. – Sankt-Peterburg, 2018, 407–422.
- Попова 2003:** Попова, Т. Спасова, Мария Антонова. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Гл. редактор: Лиляна Грашева. Т. 3 (П – С), БАН, София, 2003, с. 722. // **Popova 2003:** Popova, T. Spasova, Mariya Antonova. – V: Kirilo-Metodievska entsiklopediya. Gl. redaktor: Lilyana Grasheva. T. 3 (P – S), BAN, Sofia, 2003, s. 722.
- Ржаникова, Тимошина 2015:** Ржаникова, О. А., Е. В. Тимошина, Принос на специалисти-филолози от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ за развитието на българистиката във Филологическия факултет на МДУ „М. В. Ломоносов“. – В: Търновска книжовна школа. Т. 10, УИ, Велико Търново, 2015, 14–16. // **Rzhannikova, Timoshina 2015:** Rzhannikova, O. A., E. V. Timoshina, Prinos na spetsialisti-filolozi ot VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“ za razvitiето na balgaristikata vav Filologicheskiya fakultet na MDU „M. V. Lomonosov“. – V: Tarnovska knizhovna shkola. T. 10, UI, Veliko Tarnovo, 2015, 14 – 16.

Камен Димитров*

---

* **Камен Димитров** – доц. д-р, катедра „Обща лингвистика и старобългаристика“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, k.dimitrov@ts.uni-vt.bg, <https://orcid.org/0000-0001-6121-5513>.